

Édes múlt – édes jelen

Cukrászat és turisztika

Rózsáné Bóna Bernadett *Édes múlt – édes jelen.* „Sweet memories” című kötete egy Magyarország-Szlovákia közös Interreg program révén valósult meg, ami Délnyugat-Szlovákia és Északkelet-Magyarország Galánta és Mándok végpontok által kijelölt térsége cukrászatának múltját és mai turisztikai jelentőségét



tárta fel. A szerző, a Sóstói Múzeumfalu néprajzos munkatársa Magyarország területén kilenc település – Mándok, Kisvárda, Nyíregyháza, Miskolc, Eger, Salgótarján, Balassagyarmat, Szentendre és Esztergom – cukrászatának történetét írta meg, amihez két ma (is) működő csokoládékészítő központ, Szerencs és Maklár édesiparának bemutatása csatlakozik. A kötet nagyobb részét kitevő történeti anyaghoz – bizonyára a program elvárásainak megfelelően –, az érintett települések 2019-ben működő cukrászdáinak felsorolása csatlakozik. (Szándékkal nem ma működőket írok, mert a feldolgozás az ilyen típusú vállalkozások, üzletek erős gazdasági kitettségét hangsúlyozza, nem tudhatjuk tehát, hogy az elmúlt hónapokat valamennyi túlélte-e.) Ez utóbbi meg-

lehetősen sovány anyag, talán érdemes lett volna legalább a cukrászdák internetes elérhetőségét közölni a címük mellett, amiből az érdeklődő jelentős vizuális benyomáshoz juthatott volna.

Hasonlóan nem foglalkozom az egyes helyszínek bemutatása végén közölt sütemény receptekkel, mivel azok az adott cukrász-

da működésének idejéből, más esetben – főleg a paraszti táplálkozásból kiválasztottak – a tágabb földrajzi környezetéből származnak, de általában nem kapcsolódnak közvetlenül az egykori üzletek választékához. Ebből következően, magam a vizsgált települések cukrászatának és kézműves édességiparának történeti bemutatását vélem a munka elsődleges hozadékának, s szerencsének tartom, hogy a mai hazai és interkulturális gasztronómiai érdeklődés azt világra segítette. Annak végiggondolása pedig messze túlmutat a könyvön, miért van, hogy – mint a kötetből megtudjuk – Eger nevezetes üzlete, fagyaltalmazója, az államosításig működő, de nevét később is őrző *Sárvári cukrászda* kivételével – sehol nem mutatható ki kontinuitás a XIX. század második és a

XX. század első fele kisebb-nagyobb körben elhíresült cukrászdái és mai utódaik között. A bemutatott cukrászatokat egykor ügyes vállalkozók hozták létre egyértelműen üzleti szándékkal, tevékenységük meghajtója pedig a polgárosodás, a lassú modernizáció révén megszülető igény, nem kis mértékben a cukor terjedésével formálódó divat, az élvezeti cikkek növekvő jelentősége volt.

Nem lehet a recenzió feladata az adatgazdag kiadvány részletező ismertetése – ez a helytörténet lapjaira tartozik –, csupán néhány egyirányba mutató tanulságát, általánosítható eredményeit veszem számba. Nem elhanyagolható azonban, hogy a vizsgált helységek cukrászati múltja jelentős különbségeket is mutat, ami elsősorban a települések helyéből és helyzetéből, gazdasági jellegéből, de főként társadalmi szerkezetéből fakad. Amíg pl. Mándok csupán a Forgách család kastélyának konyhája, ill. a vonatkozó visszaemlékezések alapján vallatható, Kisvárdán a XX. század első felében már több cukrászmester és cukrászda emléke lelhető fel. Az egész munka szempontjából rendkívül fontos, hogy az első (ismert) kisvárdai cukrász, az 1906-tól ott tevékenykedő, majd Nyíregyházára települt Sipos Géza az egész hazai cukrászipar fejlődésében meghatározó szerepet játszó Kugler Henriknél (1830–1905) tanult. A soproni származású Kugler svájci, német, angol és francia műhelyekben tökéletesítette a tudását – Párizsban több évig dolgozott –, majd a svájci származású Gerbeaud Emilt (1854–1919) vonta be a vállalkozásába, aki folytatta a műhely irányítását. A mesterek tudását a tanítványok természetes módon vitték tovább a süteményekben, édességekben is. Ez ad magyarázatot arra, hogy miként jelenhet-

tek meg roppant gyorsan a cukrászipar nemzetközileg is új eredményei a vidéki kisvárosokban. Árnyalja még ezt a képet a kötetben bemutatott városok cukrászatainak története is. Nyíregyházán 1841 és 1948 között 36 cukrászt azonosított Bóna Bernadett a források alapján, köztük a majd felszázadon át tevékenykedő svájci Tester és Gredig fivéreket. Miskolcon az ugyancsak svájci Johann Jost cukrászmester 1828-ban létrehozta a kávéházzal egybekapcsolt „czukorsüteményes” boltját, munkáját a XIX. század második felében ugyancsak svájci, német és olasz származású cukrászok folytatják. De német és olasz nevek fémjelzik 1835-től Eger cukrászatát is a XIX. század folyamán. Az említettek persze többnyire városi polgárrá váltak a különböző hazai helységekben, származásuk és vándorlásuk számunkra a mesterség kapcsolati hálója, a készítmények terjedésének történeti folyamata okán lényeges.

A szerző vissza-visszatérően foglalkozik a hagyományos (paraszti) táplálkozókultúra és a cukrászipar készítményei közötti kapcsolat problematikájával, de igazából nem jut sok konkrét eredményre. Úgy vélem, hogy bár a közkultúra, populáris kultúra változásának nyomjelzője, a kisvárosi társadalom vonatkozásában némiképp más lehet a leszálló kultúrjavak szerepe, mint a falvak esetében. Talán eredményesebb lehetett volna ezen a területen a vizsgálata, ha a számba vett ünnepek mellett/helyett a lakodalmi tortákra, süteményekre összpontosít, ahol a hatás bizonyára a legkézenfekvőbb volt. A cukorfogyasztás rohamos terjedése – Kisbán Eszter szerint hazánkban 1867 és 1939 között fejenként 1 kg-ról 11,45 kg-ra nőtt az éves átlagos cukorfogyasztás –, valamint a terjedő szakácskönyvek

és más nyomtatott receptúrák mellett sem elhanyagolható, hogy a paraszti lakodalomban 1880-tól jelennek meg a különféle torták, igaz, pl. az ország keleti és északkeleti térségében leginkább csak a II. világháború után. (1925-ben Egerben már menyasszonyi tortákat kínálnak.) Maga a torta elnevezés persze sokféle süteményre vonatkozott, beleértve a különféle lakodalmi kelt kalácsokat is. Kétségtelen azonban, hogy a vidéki cukrászok mintaadók voltak az ünnepi sütemények készítésében. Fontos művelődéstörténeti adata a kötetnek, hogy 1884-ben Buday Károly egri cukrászdája feldíszített karácsonyfát kínál a vásárlóinak. Találunk utalást arra is, hogy a cukrászdaknak szerepük volt a háziilag készített szaloncukor megjelenésében és elterjesztésében is.

A cukrászdák a (kis)városiasodás nyomjelzőjeként és serkentőjeként jelentek meg a bemutatott településeken (is), velük a kis közösségek találkozásainak, a szabadidő eltöltésének új formája jelent meg. Az utókor és a kutatás szempontjából szerencsés egybeesés, hogy párhuzamosan zajlott ezzel a folyamattal a helyi sajtó megjelenése, s az általa megteremtett újfajta nyilvánosság mára a cukrászok és a cukrászdák kutatásának elsődleges forrása. A cukrászok rendre éltek a sajtó adta lehetőségekkel és különféle hirdetésekben igyekeztek népszerűsíteni tevékenységüket. Gyakran ezekből követhető az új műhelyek megnyitásának és működésének időrendje, és a cukrász közösségével működő kapcsolatának számos vonása is. Pl. a cukrászok – más kisvárosi mesterekhez hasonlóan – gyakran keretes hirdetésekben kívántak kellemes ünnepeket a vendégeik számára, leginkább olyan alkalmakkor (Mikulás-nap, karácsony, húsvét), amelyek az édességek fogyaszt-

tásának is csúcspontjai. A kötet gazdag dokumentációs anyaga azt is igazolja, hogy a találkozás és informálódás közkeletű formái mellett (kártya, újságok) a két háború között számos cukrászda különféle művészeti programokkal, irodalmi és zenés estékkel, jótékonyossági műsorokkal is igyekezett megtartani a vendégeit, s nem ritkán a település kulturális életének egyik központjává vált. Nyíregyházán pl. Lengyel Nándor cukrász az 1920-as években már különféle zenés programokra – szalonzene- és táncestélyekre, nótaestre, de zongora programokra is – invitálta az érdeklődőket, 1925-ben az újdonság erejével ható pavilont is építtetett erre a célra. Színészek léptek fel alkalmanként egri cukrászdákban is, de volt, ahol a cukrászda a sporthoz kapcsolódó klubélet, akár a sportfogadás központjaként is jelentős találkozóhely volt. Olykor a cukrászdák újsághirdetése is említik a „fővárosból” átvett, a kínálatot gazdagító újításokat (pl. a kávé elkészítése a vendég asztalánál az újfajta presszógéppel). Az innováció, a változó feltételekhez való alkalmazkodás a cukrász vállalkozók számára is a fennmaradás záloga volt. Közismert, hogy egyes cukrászdák a települések találkozási és igazodási pontjai voltak, s helyenként maradtak a vidéki településeken is. Pl. a miskolciak legidősebb generációjával lassan feledésbe merül a *Rori* (Roráriusz cukrászda) emléke, de a mai idősebbek még ismerik és használják a régi cukrászcsalád után a *Megay-sarok* elnevezést az egykori üzletük helyén.

Rendkívül gazdag a kötet adatbázisa mind az egykori cukrászok, mind az édes készítményeik vonatkozásában. Az utóbbiak beazonosítása persze aligha lehetséges, mivel az édességek megjelölésének csupán egy része közismert márkánév, de

még azok zöme is változataiban létezik. Az államosítás derékba törte ennek az iparnak a fejlődését, lebontva egy időre a polgári létforma sajátos intézménytipusát. Természetesen nyíltak újfajta cukrászdák, fagyalatozók, de a közösségi találkozás ezen alkalmi fellazultak.

A címben jelzett „édes jelen” szegényessége okozta tartalmi egyenetlenséggel együtt is érdekesnek, hasznosnak tartom Bóna Bernadett könyvét. Ha a recenzens végül – az idősebb pályatárs jogán – megfogalmazhat egy kritikai megjegyzést, a

forráskritikával összefüggő szerkesztésre hívnám fel a szerző figyelmét. Szerencsebb, ha a szerző által kialakított struktúra határozza meg az egyes részek terjedelmét és nem a rendelkezésre álló forrásanyag mennyisége.

RÓZSÁNÉ BÓNA BERNADETT: Édes múlt – édes jelen. „Sweet memories”. Mándok, 2019. Mándok Község Műemlékeinek Megmentéséért Egyesület. 163 p.

VIGA GYULA

Kép, vers, utazás

Bodnár István könyvéről

Új munkával jelentkezett Bodnár István. A Kelet-Magyarország egykori publicistája, a termékeny író-költő jelen opusza olyan olvasók érdeklődésére tarthat számot, akik hazánk természeti-kulturális értékeit fontosnak és megismerendőnek tartják. A *Képes utazások* című karsú mű kalauzul szolgálhat mindazoknak, akik bekalandozzák a szerző által meglátogatott vidékeket.



könyvszerű megoldásokat kínálnak. Sőt: közeli rokona Petőfitől az *Úti levelek*. És nemcsak azért, mert a tollforgatókat a kíváncsiság és az élménykészség egyaránt jellemzi, hanem azért is, mert a szövegekben a meglátogatott tájak, városok, építmények leírásán túl az általuk keltett benyomás és hangulat a legfontosabb. A tényirodalom s a szubjektív reflexiótartalom

Bodnár István István eddig több mint negyven kiadványt, verset, interjúcsokrot, útirajzot, szerkesztett gyűjteményt tett le az asztalra; új alkotása nevezhető turistakalauznak vagy *bédekkernek* is. De mivel költő írta, lapjai nem kizárólag úti-

határán elhelyezkedő írások az úti célok ismertetése mellett erős kulturális-történelmi-szépirodalmi utalásokat is tartalmaznak.

A könyv harmincnegyzet utazás rajzát teszi közzé. Ezek leginkább többes szám

első személyben megszólaló narrátora Nagybányától Hévízig olyan helyeken barangol, mint Túrístvándi, Szatmár-cseke, Cégénydányád, Csaroda, Tákos, Nyírbátor, Máriapócs, Baktalórántháza, Vaja, Kisvárda, Sóstó, Tiszadob, Szabolcs, Tokaj, Erdőbénye, Sárospatak, Lillafüred, Bükkszentkereszt, Eger, Kassa, Betlér, Pozsony, Dévény, Szentendre, Visegrád, Dobogókő, Veszprém, Balatonfüred, Tihany, Hévíz. Eme szemlélődő, az egyes tájakat megcsodáló, *megsüvegelő* „vándor” nem elégszik meg a látottak lajtromozásával, hanem mondandójában felidézi az adott vidék történelmének, irodalmának jelesebb eseményeit és alakjait is. Így például nemcsak a tákosi templom, a máriapócsi búcsú, a vajai várkastély, illetve a hajdan a Rákócziak birtokának számító Erdőbénye szemet gyönyörködtető ásványairól kapunk érdeklletes leírásokat, hanem bepilanthatunk Sárospatak, Eger, Kassa, vagy a tiszadobi kastély történetébe, miközben felidéződik Csokonai Vitéz Mihály, Besenyei György, Kölcsey Ferenc, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Áprily Lajos, valamint Cseh Tamás alakja is.

A *Képes utazások* azáltal is meghaladja az útirajzok átlagát, hogy prózai szövegeit versek színesítik: bennük megmutatkoznak a túrázgató szerző érzelmes lírai impressziói is (*Túrístvándi, Szatmár, Tákos, Csaroda, Sóstó, Tokaj, a festők városa, A számadás évszaka*.) Az egyes települések bemutatását Bodnár Ágnes szívmengető

akvarelljei illusztrálják. A magát „tősgyökeres egri festőnek” valló alkotó tizenhat hangulatos munkája megemeli az olvasottakat, így az úti élmények a befogadót immár nem pusztán a nyelv, hanem a vizualitás erejénél fogva is kellemes tapasztalathoz juttatják. (A művésznő a költő korábbi, 2019-es *Fuss ki a rétre* című kötetének is hatásos illusztrátora volt.)

Bodnár István, aki a 2018-ban, Gáll Ludmilla képzőművész varázslatos munkáival gazdagított könyvében, a *Színek és árnyak*ban kispróza- és verses vallomásokat tett közzé, most, a *Képes utazások*ban reménybeli olvasóit olyan kirándulásokra hívja, ahol „látványos hegyvonulatok, titkokat rejtő természetvédelmi területek, ligetek, erdők, csipkerózsika-álmunkból ébredő kastélyok, kúriák, bűbajos templomok” várják őket, a közvetlen környezet megannyi csodáját felfedezni vágyókat. Miként magát a szerzőt, aki több évtizede járja már a „kisebb haza”, s a tágabb világ természeti és történelmi kincsekben megejtően gazdag vidékeit, ahonnan hol ihletett költeményekkel, hol pedig megkapó leírásokkal tér haza, miként dicséretesen tette ezt ebben a – nyomdatechnikailag is igényesen kivitelezett – munkájában is.

BODNÁR ISTVÁN: *Képes utazások*.

Bodnár Ágnes akvarelljeivel.

Nyíregyháza, 2020. Örökségünk Kiadó, 92 p.

KARÁDI ZSOLT

Szerzőink

- Antal Balázs – irodalomtörténész, kritikus, költő, Nyíregyháza
Antall István (1953–2015) – újságíró, szerkesztő-riporter
Babosi László – könyvtáros, irodalomtörténész, Nyíregyháza
Bíró István Ferenc – népzeneész, egyetemi oktató, Nyíregyháza
Bugya István – költő, Tiszadob
Csutkai Csaba – fotóművész, Nyíregyháza
Dusa Lajos – költő, Debrecen
Iancu Laura – költő, író, néprajzkutató, Gárdony
Jánosi Zoltán – irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár,
Budapest–Nyírtelek
Cs. Jónás Erzsébet – nyelvész, professor emerita, Nyíregyháza
Karádi Zsolt – főiskolai tanár, Nyíregyháza
Kókai Sándor – főiskolai tanár, Nyíregyháza
Kulcsár Attila – építész, költő, Nyíregyháza
Kührner Éva – történész, könyvtárigazgató, Nyíregyháza
Kürti László – költő, középiskolai tanár, Mátészalka
Marik Sándor – újságíró, Budapest
Minya Károly – nyelvész, rektorhelyettes, Nyíregyháza
Nagy Balázs – irodalomtörténész, kritikus, Nyíregyháza
Ratkó József (1936–1989) – költő, drámaíró, műfordító
Sipos László – fotóművész, művészettörténész, Nyíregyháza
Viga Gyula – etnográfus, egyetemi tanár, Miskolc
Zimonyi Zoltán – irodalomtörténész, Piliscsaba
Zsadányi Zsolt – grafikus, festőművész, Ibrány



ANTALL ISTVÁN: HANGSÚLY 31-32. SZÁM (KÉPESLAP)

